İPƏK YOLU, No.1, 2025, səh.20-24
https://doi.org/10.30546/SI.2025.1.5.007

ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR İQTİSADİ RAYONUNUN TƏBİƏT ABİDƏLƏRİNDƏN TURİZM MƏQSƏDİ İLƏ İSTİFADƏ İMKANLARI (floristik abidələr timsalında)

Gülər Bayramova

Elm və Təhsil Nazirliyi, H. Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
e-mail: guler_bayramova@rambler.ru

Xülasə. Məqalədə Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun təbiət abidələrindən turizm məqsədi ilə istifadə imkanları araşdırılır. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu, zəngin floristik müxtəlifliyə malikdir. Bu ərazilər ekosistemlərin sağlamlığını artırmaqla yanaşı, turizmin inkişafı üçün yüksək potensiala malikdirlər. Nəticə etibarilə, bu abidələrin turizm məqsədilə istifadəsi, ekoloji mühafizəni gücləndirməyə və regionun iqtisadi potensialını artırmağa kömək edəcək.

Açar sözlər: Turizm, Şərqi Zəngəzur, iqtisadiyyat, flora, abidə, qoruq.

POSSIBILITIES OF USING THE NATURAL MONUMENTS OF THE EASTERN ZANGAZUR ECONOMIC DISTRICT FOR TOURISM PURPOSES (in the example of floristic monuments)

Guler Bayramova
Ministry of Science and Education, Institute of Geography named after academican H. Aliyev, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article discusses the possibilities of using natural monuments of the East Zangezur economic region for tourism purposes. Eastern Zangezur economic region has rich floristic diversity. These areas have a high potential for the development of tourism, in addition to increasing the health of ecosystems. As a result, the use of these monuments for the purpose of tourism will strengthen environmental protection and increase the economic potential of the region.
Keywords: Tourism, Eastern Zangezur, economy, flora, monument, reserve.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАМЯТНИКОВ ПРИРОДЫ ВОСТОЧНО-ЗАНГАЗУРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА В ЦЕЛЯХ ТУРИЗМА (на примере флористических памятников)

Гюлер Байрамова
Министерства Науки и Образования, Институт Географии имени Г. Алиева, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматриваются возможности использования природных памятников Восточно-Зангезурского экономического района в туристических целях. Восточный Зангезурский экономический район отличается богатым флористическим разнообразием. Эти территории обладают высоким потенциалом для развития туризма, а также для улучшения здоровья экосистем. В результате использование этих памятников в целях туризма позволит усилить охрану окружающей среды и повысить экономический потенциал региона.
Ключевые слова: Туризм, Восточный Зангезур, экономика, флора, памятник, заповедник.

1. Giriş

Təbiət abidələrindən turizm məqsədləri üçün istifadə edilməsi həm imkanlar, həm də problemlər yaradır. Nadir geoloji formasiyaları, ekosistemləri və ya digər təbii abidələri özündə birləşdirən təbiət abidələri turistlər üçün əhəmiyyətli cazibə rolunu oynaya bilər, eyni zamanda təhsil və mühafizə faydaları təmin edə bilər. Bununla belə, bu təbii yerlərdən turizm üçün ən yaxşı şəkildə necə istifadə olunacağına qərar verərkən nəzərə alınmalı olan bir neçə amil var:

- təbii abidələr turistləri cəlb edə bilər ki, bu da giriş haqları, yaşayış yerləri, restoranlar və yerli müəssisələr vasitəsilə yerli iqtisadiyyatlar üçün gəlir əldə etməyə səbəb olur,
- təbii abidələr ətrafında turizmin inkişafı qonaqpərvərlik, tur bələdçiliyi, nəqliyyat və parkların idarə edilməsi kimi sahələrdə iş yerlərinin yaradılmasına səbəb ola bilir,
- təbiət abidələrinin mədəni əhəmiyyətə malik olduğu hallarda (məsələn, müqəddəs yerlər, qədim landşaftlar) turizm ərazisinin müqəddəsliyinə hörmət etməklə yerli adət-ənənələrin və mədəniyyətlərin qorunub-saxlanmasına kömək edə bilər,
- turizm fəaliyyəti həddindən artıq sıxlıqla nəticələnə bilər ki, bu da kövrək ekosistemlərə zərər verə, vəhşi təbiətin yaşayış yerlərini poza və ya təbii xüsusiyyətləri korlaya bilər,
- ziyarətçilərin sayının artması su mənbələrinin zibillənməsinə, çirklənməsinə gətirib çıxara bilər ki, bu da təbii abidənin bütövlüyünə uzunmüddətli təhlükə yaradar,
- həssas flora və faunaya malik ərazilərdə insan mövcudluğu təbii davranışları poza bilər, bu da əhalinin azalmasına və ya yaşayış mühitinin deqradasiyasına səbəb ola bilər və s.

Təbiət abidələrindən turizm məqsədi ilə istifadə böyük faydalar təqdim edə bilsə də, ətraf mühitin mühafizəsi və mədəni istifadə ilə balanslaşdırmaq çox vacibdir. Ekoturizm kimi davamlı turizm modelləri bu təbiət möcüzələrinin öz gözəlliklərini və bütövlüyünü qoruyaraq gələcək nəsillər tərəfindən istifadə olunmasını təmin edə bilər. Düzgün planlaşdırma, ictimaiyyətin iştirakı və ciddi idarəetmə təbiət abidələrinin ətraf mühitə və yerli mədəniyyətlərə zərər vermədən turizm sənayesinə uğurla inteqrasiyasının açarıdır. Odur ki, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun təbiət abidələrindən turizm məqsədi ilə istifadə imkanlarının öyrənilməsində söylənilən faktlar nəzərə alınmalıdır.

Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu, zəngin floristik müxtəlifliyi və nadir bitki növləri ilə tanınan, ekosistemlərin sağlamlığını və ekoturizm potensialını artıran əhəmiyyətli bir ərazidir [3; 4; 5]. Bu region, müxtəlif iqlim şəraitləri, geoloji struktur və torpaq tipləri nəticəsində bir sıra unikal bitki örtüklərinə ev sahibliyi edir. Floristik müxtəliflik, ekosistemlərin funksionallığını və dayanıqlılığını təmin edir [2; 4]. Qeyd edək ki, fərqli bitki növləri, ekosistemlərdə qida zəncirinin yaradılmasına, su dövriyyəsinə və torpağın məhsuldarlığına töhfə verir. Həmçinin, müxtəliflik, nadir və endemik bitki növlərinin qorunmasına imkan yaradaraq, regionun bioloji zənginliyini artırır [2].

Təbiət abidələri abidələr, unikal landşaftları, biomüxtəlifliyi və ekosistemləri ilə yalnız təbii gözəllikləri deyil, eyni zamanda yerli mədəniyyəti, adət-ənənələri də tanıtdırır. Odur ki, onların qorunub-saxlanılması və populyarlaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi baxımından öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu, ekosistemlərin davamlılığını təmin etməyə, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparmağa və yerli flora və faunanı qorumasına kömək edir. Həmçinin, təbiət abidələri turizm potensialının artırılması, regionun iqtisadi inkişafı üçün yeni üfüqlər açır. Bu, yerli icmalara yeni iş imkanları yaratmaqla yanaşı, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına və yerli biznesin (restoranlar, otellər, suvenir mağazaları və s.) inkişafına dəstək verir. Beləliklə, təbiət abidələri, ekoloji mühafizəni təşviq etməklə yanaşı, turizm sektoru vasitəsilə regional iqtisadiyyata müsbət təsirlər göstərə bilir. Odur ki, floristik abidələr,

ekoturizmin inkişafı üçün əvəzsiz bir resurs olaraq qiymətləndirilir. Belə abidələr turistlərin nadir bitki növlərini "kəşf" etmələrinə və ekosistemin gözəlliklərini müşahidə etməsinə şərait yaradır. Bu baxımdan Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun floristik abidələri, yalnız ekosistemlərin mühafizəsi üçün deyil, eyni zamanda regional inkişaf və ekoturizm üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən iqtisadi rayonun floristik abidələrinin turizm baxımından istifadəsinin öyrənilməsi aktuallıq kəsb edir.

2. Metodologiya və Müzakirə

Bu tədqiqatda müqayisə və analitik ümumiləşdirmə təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu Azərbaycanın cənub-qərbində yerləşir və qərbdən Ermənistan, cənubdan isə İran İslam Respublikası ilə həmsərhəddir. Bu rayonun landşaft tipində dağlıq ərazilər üstünlük təşkil edir. Rayon, əlverişli təbii şəraiti və zəngin biomüxtəlifliyi ilə seçilir.

Məlum olduğu kimi 7 iyul 2021-ci il tarixində Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı və Zəngilan rayonları daxil olmaqla, ərazisi 7448 km^2-dən (39°39′33″ şm. e., 46°28′21″ ş. u) ibarət olan Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu yaradılmışdır. 30 illik erməni cəlladlarının əsarəti altında olan bu ərazilər rəşadətli ordumuz tərəfindən azad olunduqdan sonra, Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı ilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpası strategiyasında turizmin inkişafı da prioritet istiqamət kimi qarşıya qoyulmuşdur [1; 5; 6]. Odur ki, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun floristik abidələrindən turizm məqsədilə istifadə imkanlarının öyrənilməsi tədqiqatın məqsədini təşkil edir.

Qeyd edək ki, floristik abidələr, turistlərə unikal təbiət mənzərələri təqdim edərək, ekoturizmin inkişafına təkan verir. Zəngin bitki örtüyü, təbiət sevənlər üçün cazibədar bir mühit yaradır.

Şərqi Zəngəzurda floristik abidələrin turizm məqsədilə istifadəsi, bir neçə aspektdən qiymətləndirilə bilər. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Ekoloji əhəmiyyəti baxımından, bu ərazilər çox nadir və endemik bitki növlərini özündə birləşdirir, biomüxtəlifliyin qorunmasına töhfə verir və turistlər üçün unikal təbii gözəllik təqdim edir.

2. Mədəni irs baxımından ərazinin floristik abidələri yerli adət-ənənələr, folklor və tarixlə əlaqələndirilərək, mədəni turizm və bölgənin mədəni irsi haqqında maarifləndirmə imkanı yaradar.

3. İstirahət və təhsil baxımından turistlər təbiəti seyr etməklə, botanika araşdırmalarına cəlb olunur və onlarda ekoloji bilikləri gücləndirən yeni təhsil layihələri yaranır.

4. İqtisadi təsir kimi floristik abidələr ətrafında cəmlənmiş turizmə aid yeni iş yerlərinin yaradılması, infrastrukturun inkişafı və yerli biznesin təşviqinə yol açır.

Bu aspektlərin hər biri floristik abidələrin turizm məkanları kimi dəyərini və cəlbediciliyini artırır, ekoloji, mədəni, iqtisadi və təhsil yönümlü imkanlar təqdim edir.

Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda bir sıra floristik abidələr mövcuddur ki, bunlar regionun zəngin bitki örtüyünü və biomüxtəlifliyini əks etdirir. Bu abidələr arasında Bəsitçay, Qaragöl Təbiət Qoruqları və Arazboyu yasaq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

1. Bəsitçay Təbiət Qoruğu zəngin flora və fauna ilə seçilir. Burada nadir bitki növləri, o cümlədən endemik növlər mövcuddur. Bəsitçay Təbiət Qoruğu, Azərbaycanın cənub-qərbində, Zəngilan rayonu ərazisində yerləşir. Bu qoruq, Bəsitçayın dərəsindəki nadir landşaft kompleksini, xüsusilə də unikal çinar meşəliyini qorumaq məqsədilə yaradılmışdır. Qoruğun ərazisi, zəngin floristik və bioloji müxtəliflik ilə seçilir. Bu da onun ekosistemlərinin sağlamlığını və dayanıqlılığını təmin edir. Eyni zamana burada dağlıq ərazilərində yayılmış, gözəl çiçəkləri ilə seçilən Qafqaz qızılgülü (*Rhododendron caucasicum*), Qafqaz gülü (*Erysimum caucasicum*), ekosistemlərin sağlamlıq göstəricisi sayılan Himalaya cəfərisi (*Cetraria islandica*), nadir çiçəkləri ilə tanınan qoruğun florasında əhəmiyyətli yer tutan Şirin çiçək (*Lonicera etrusca*) və s.

2. Qarabağ Təbiət Qoruğu müxtəlif iqlim şəraitlərinin təsiri ilə formalaşan unikal bitki örtüyünə malikdir. Laçın rayonunda yerləşən Qaragöl Dövlət Qoruğunun floristik tərkibi zəngindir. Burada müxtəlif meşə bitkilərindən şam, qoz, palıd, çinar kimi meşə ağacları, xarakterik yüksək dağ otları və endemik növlər, qoruğun alp çəmənliklərində rast gəlinən nadir bitki növləri, müxtəlif müalicəvi xüsusiyyətləri olan təbii dərman bitkiləri vardır.

3. Arazboyu Yasaqlığı Araz çayı boyunca uzanan ərazidə, öz xüsusi flora və faunası ilə tanınır. Burada həmçinin, suyu sevən bitki növləri mövcuddur. Laçın və Qubadlı Təbiət Yasaqlıqlarında zəngin meşə örtüyü və müxtəlif bitki növləri mövcuddur ki, bu da botanika həvəskarları üçün cəlbedicidir. Daşaltı Yasaqlığı ərazisindəki floristik abidələr, regionun bioloji müxtəlifliyini əks etdirir və müxtəlif bitki ekosistemlərini əhatə edir.

Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun floristik təbiət abidələri, bir neçə turizm növünün inkişafına əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Floristik abidələr təhsil proqramları və tədqiqat layihələri üçün də istifadə edilə bilər. Bu, mütəxəssislərə və tələbələrə bitki mühafizəsi mövzusunda dərin biliklər əldə etməyə imkan yaradar. Turistlər, bu abidələrin ətrafında mədəni festivallar və tədbirlər təşkil edərək, yerli icmaların mədəni irsini tanımaq imkanı əldə edə bilərlər.

Abidələrin ətrafında xüsusi marşrutların yaradılması, turistlərin rahatlıqla gəzinti etməsinə və nadir bitki növlərini ziyarət etmələrinə imkan yaranar.

Floristik abidələrə səyahət üçün giriş nöqtələri və informasiya mərkəzlərinin yaradılması vacibdir. Ona görə ki, turistlərin məlumatlandırılması üçün giriş nöqtələri və informasiya mərkəzləri bu işi asanlaşdırır. Belə mərkəzlər, turistlərə bölgənin florası, faunası və ekosistemləri haqqında ətraflı məlumat təqdim edir. Floristik abidələrin mühafizəsi üçün xüsusi mühafizə zonasının yaradılması da vacibdir. Ona görə ki, yerli icmaların və turistlərin

floristik abidələrin qorunmasının əhəmiyyəti haqqında maarifləndirilməsi, davamlı turizmin inkişafını yardımçı olur.

Nəticə. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun floristik abidələri, ekoturizm potensialı baxımından mühüm resurslara malikdir. Bu abidələrin mühafizəsi və sistemli öyrənilməsi, regionun iqtisadi inkişafını dəstəkləyərək, ekosistemlərin qorunmasına kömək edə bilər.

Təhsil proqramları və mədəni tədbirlərin təşkili, ətraf mühitin mühafizəsinə marağı artırır, yerli icmaların iştirakını gücləndirməklə, turizm infrastrukturuna, yeni iş yerlərinin yaradılması ilə yerli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərir.

Nəticə etibarilə, bu floristik abidələrin turizm məqsədilə istifadəsi, həm ekoloji mühafizəni gücləndirir, həm də regionun iqtisadi potensialını artırır. Bu yanaşma, gələcək nəsillərə bu zəngin irsi çatdırmaq üçün vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Ş. (2021), Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılmasının strateji aspektləri. GeoStrategiya Jurnalı, No.4, 67-72.
2. Bilalov B.Ə., Gülalıyev Ç.G. (2016), Turizmin Əsasları. Bakı, QHT nəşriyyatı, 496.
3. Musayev A. (2022), Qarabağ və Şərqi zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizmin perspektivli investisiya imkanları. Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı, No.20, 58-77.
4. Yaqubqızı R. (2023), Qarabağ və Şərqi Zəngəzur turizm bölgəsi kimi də tanınacaq. https://respublika-news.az/az/news/qarabag-ve-serqi-zengezur-turizm-bolgesi-kimi-de-taninacaq
5. Yəhyayev E. (2022), Qarabağ və Şərqi Zəngəzur yenidən turizm regionuna çevriləcək. https://azerbaijan-news.az/az/posts/detail/qarabag-ve-serqi-zengezur-yeniden-turizm-regionuna-cevrilecek-1656624902
6. https://azerbaijan.az/related-information/223